

PORADA RIADITEĽOV FILOZOFICKÝCH ÚSTAVOV AKADEMÍI VIED SOCIALISTICKÝCH KRAJÍN

V atmosfére spoločenskej prestavby krajín socialistického spoločenstva a v znamení príprav na oslavy sedemdesiateho výročia Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie prebiehala v dňoch 14.—18. septembra 1987 vo Vesteci u Příbramu už trinásta porada riaditeľov filozofických (a sociologických) ústavov akademii vied socialistických krajín. Popri týchto celosvetových a celospoločenských procesoch boli predmetom rokovania aj vlastné špecifické filozofické záležitosti, najmä príprava 18. svetového filozofického kongresu v Brightone v auguste 1988 a 15. zasadania Medzinárodnej varnianskej filozofickej školy v júni 1988.

Za usporiadajúcu krajinu sa porady zúčastnil riaditeľ Ústavu filozofie a sociológie ČSAV prof. J. Pec en, riaditeľ Ústavu filozofie a sociológie SAV akademik Vl. Cirbes a jeho zástupca prof. L. Holat a, prorektor Vysokej školy politickej pri ÚV KSČ prof. Vl. Brychnáč, člen korešpondent J. Zelený, dr. R. Steindl a dr. P. Kořátko z ÚFS ČSAV a člen korešpondent L. Hrzal z Ústavu marxizmu-leninizmu pri ÚV KSČ.

Sovietskych filozofov zastupoval riaditeľ Ústavu filozofie AV ZSSR profesor N. I. Lapin a jeho zástupca člen korešpondent V. V. Mšvenieradze. Z Bulharska bol prítomný prof. D. Radev, vedecký tajomník Ústavu filozofie T. Pavlova BAV, z Kuby riaditeľka ústavu prof. C. Gomezová. Maďarsko zastupoval nový riaditeľ ústavu prof. L. Sziklai a vedúci oddelenia ústavu prof. J. Kelemen, Mongolsko riaditeľ Ústavu filozofie, sociológie a práva člen korešpondent S. Norovsambu, Nemeckú demokratickú republiku riaditeľ ústavu M. Buhr, vedúci oddelenia dialektického materializmu G. Bartsch a vedecká pracovníčka A. Neumannová. Za Poľsko sa porady zúčastnil riaditeľ ústavu prof. K. Doktor, prof. T. Jaroszewski a doc. M. Nowaczik, za Rumunsko riaditeľ ústavu prof. G. Kazan a prof. I. Rebedeu. Ústav filozofie akadémie vied Vietnamskej socialistickej republiky zastupovali jeho riaditeľka Le Tchi a vedecký pracovník Tran Y Minh.

Podpredseda Československej akadémie vied akademik F. Valenta poradu zahájil, na záver prijal všetkých účastníkov na Predsedníctve ČSAV v Prahe a informoval ich o práci akadémie (najmä ústavov spoločenských vied) v súčasných podmienkach.

Na programe rokovania boli tieto otázky:

- I. Aktuálne otázky rozvoja marxisticko-lenínskej filozofie.
- II. Bilancovanie a spresnenie mnohostrannej a dvojstrannej spolupráce.
- III. Ideová príprava a organizačné otázky späté s prípravou 18. svetového filozofického kongresu, 15. zasadania Medzinárodnej varnianskej školy a pod.

I. Zameranie prvej časti rokovania porady bolo predbežne orientované na dva tematické okruhy, na úlohy filozofie v boji za mier („filozofia v súčasnom boji proti vojne a za upevnenie mieru“) a na „rast úlohy subjektívneho faktora v súčasných podmienkach budovania socialistickej spoločnosti“.

K prvému problémovému okruhu vystúpil člen korešpondent V. V. Mšvenieradze. Zdôraznil princíp mierového spolunažívania, potrebu aktívneho, ofenzívneho postoja marxistických filozofov tak v oblasti teoretických výskumov a diskusií predmetnej problematiky, ako aj v oblasti konkrétnych, organizačných a inštitucionálnych štruktúr (treba sa podstatne viac angažovať v demokratických mierových organizáciách na Západe). Kriticky sa vyslovil k doterajšej literatúre, ktorej je relatívne dosť, no je málo analytická a väčšina téz a princípov sa v nej konkrétnejšie nerozpracúva, ale len deklaruje. Vyslovil požiadavku rozpracovať špecificky filozofický aspekt celej problematiky. Z tohto zorného uhla potom formuloval niekoľko možných smerov produktívneho skúmania týchto otázok. Treba predovšetkým rozpracovať koncepciu jednotného vzájomne závislého sveta. Bez toho, že by sa popierala zásadná protikladnosť súčasného triedne rozdeleného sveta, treba akcentovať hodnotu sveta ako celku a orientovať sa aj na podstatnú jednotu dnešného ľudstva. Filozofický aspekt princípu mierového spolunažívania treba rozpracúvať nielen v súvislosti so vzťahom mieru a revolučného procesu, vedecko-technickej revolúcie a globálnych problémov ľudstva, ale aj v užších a konkrétnejších kontextoch. Tak napr. treba kriticky prehodnotiť učenie o spravodlivých a nespravodlivých vojnách, ktoré v súčasnosti v tradičnej formulácii neplatí, a treba ho podstatne modifikovať. Objavujú sa nové rysy nenásilného humanizmu, ktorým treba venovať náležitú pozornosť rovnako ako etickým problémom zdržiavania sa a zdržovania násillia a pod. Osobitnú pozornosť treba venovať filozofickej analýze politiky, ktorá vťahuje do zápasu o historický progres či regres všetkých ľudí bez rozdielu ich individuálneho, lokálne skupinového, sociálne triedneho a historicky dosiahnutého statu. Treba rozpracovať špecifickosť ontológie politiky (napr. kategóriu „politický priestor“ a geopolitickú problematiku, „politický čas“ a problematiku urýchlenia, jeho fázovania a „pulzácie“), ale aj osobitosti gnozeológie politiky (napr. čo je „politická pravda“?) a pod. Súhrnným zmyslom spájajúcim analýzu týchto dôležitých, aj keď parciálnych problémov, by malo byť vypracovanie koncepcie mierového usporiadania budúceho sveta. V závere svojho referátu člen korešpondent V. V. Mšvenieradze navrhol, aby sa utvorila komisia, ktorá by predložila program výskumu filozofických otázok mieru a koordinovala úsilie filozofov socialistických krajín v tomto smere.

K tomuto tematickému okruhu sa vyslovilo mnoho účastníkov porady. Prof. L. Sziklai hovoril o reflexii tejto problematiky v dejinách filozofie (od I. Kanta k G. Lukacsovi) a zdôraznil, že princíp mierového spolužitia v sebe obsahuje nárok prekonať predstavu ďalšieho svetového vývoja ako dvoch naprosto oddelených a paralelných ciest dvoch sústav a orientovať sa na kontakty týchto dvoch sústav nielen v oblasti ekonomickej a politickej, ale aj ideologickej. Na ideologickej úrovni možno tieto kontakty realizovať najmä v podobe principiálne vedeného dialógu. Potom formuloval niektoré kritéria takto vedeného dialógu tak vo vzťahu na ideového protivníka (požiadavka diferenciácie, orientácie na gnozeologicky najsilnejšie jeho miesta) ako aj smerom do vlastných radov (nevyhnutnosť sebareflexie a videnia druhej strany, ako sme schopní akceptovať protiargumenty protivníka a pritom sa nevzdávať vlastných princípov, problém prestíže samotného reálneho socializmu a pod.). Docent M. Nowaczik v tejto súvislosti upozornil na to, že treba prehodnotiť aj náš vzťah ku kritikom marxizmu, že ani tu nemožno

vystačiť s paušálnymi odsudkami a že k tejto problematike sa má pristupovať konkrétnejšie a diferencovanejšie. Podporil myšlienku jednotného sveta V. V. Mšvenieradzeho (potreba rozpracovať dialektiku triedneho a všeľudského a kategóriu ľudstva ako ľudského rodu), ako aj jeho názor, že boj za mier nie je len bojom proti, ale najmä tvorivým úsilím o budovanie mierových štruktúr.

K druhému problémovému okruhu vystúpil s hlavným referátom prof. J. Pec en. Vyšiel z predpokladu, že riešenie globálnych problémov súčasnosti je podmienené rastom historickej úlohy subjektívneho faktora a zdôraznil nevyhnutnosť interdisciplinárneho prístupu k jeho skúmaniu. Potom načrtol niekoľko smerov skúmania tejto vážnej problematiky v súvislosti s aktuálnymi úlohami budovania socializmu:

- analýza aktívnej úlohy tried, kolektívov a individuí v procese formovania spoločenských vzťahov;
- rozpracovanie úlohy subjektu v kontexte dialektického súvisu výrobných síl a výrobných vzťahov, skúmanie hierarchických úrovní a vymedzenie hlavného článku tejto komplexnej problematiky;
- konkretizácia ciest uskutočňovania marxisticko-leninského ideálu všestranne rozvinutej osobnosti;
- štúdium avantgardnej úlohy komunistických strán v tomto procese;
- precizácia vzťahov individua a spoločnosti, výskum spôsobu života, hodnotových orientácií a pod.

V závere J. Pec en zdôraznil, že rozpracovanie problematiky vzrastajúcej úlohy subjektu, ktorej význam prekračuje hranice jednotlivých krajín socialistického spoločenstva, si vyžaduje zjednotiť vedeckovýskumné úsilie marxisticko-leninského filozofického frontu všetkých socialistických krajín.

Diskusia k tomuto tematickému okruhu (hoci nevelká čo do počtu diskutujúcich), bola neobyčajne zaujímavá. Prejavila sa v nej totiž nezvyčajná rôznorodosť a mnohosť prístupov. Diapazón týchto prístupov sa rozprestieral od bezvýhradnej akceptácie kategórie subjektívneho faktora a jej stotožnenia s kategóriou ľudského faktora, cez diferenciáciu (podľa N. I. Lapina subjektívny faktor koreluje s objektívnym faktorom a ľudský faktor s vecnými faktormi), od jednoduchej predstavy, že pomer objektívneho a subjektívneho faktora má povahu nepriamej úmery na spôsob spojitých nádob, cez hlbšie pochopenie ich vzťahov (podľa N. I. Lapina môže rásť úloha subjektívneho i objektívneho faktora súčasne), až k stanovisku, ktoré spochybňuje domovský status týchto kategórií a ich koherentnosť v rámci marxistickej filozofie a upozorňuje na neodstrániteľný mechanizmus takého modelovania spoločensko-historickej skutočnosti a jeho neodvratiteľné dualistické dôsledky (M. Nowaczik, J. Kelemen). Vo všeobecnosti sa účastníci porady zhodli na tom, že táto problematika si vyžaduje urýchlené a veľmi seriózne riešenie.

Hoci usporiadatelia mali šťastnú ruku a ako predmet rozpravy zvolili veľmi príťažlivé témy, všeobecné podmienky porady boli také silné a situácia spoločenskej prestavby v socialistických krajinách taká vzrušujúca, že ideovým centrom a osou, okolo ktorej sa krútili všetky úvahy účastníkov porady, sa stala problematika prestavby filozofie. Túto atmosféru predznamenal už úvodný referát riaditeľa Filozofického ústavu Akadémie vied ZSSR prof. N. I. Lapina *Aktuálne otázky rozvoja marxisticko-leninskej filozofie*.

Po obsiahlej identifikácii základných objektívnych tendencií súčasného sveta (hlboká spätosť všetkých regiónov sveta a nevyhnutnosť vyrovnávať sa

s rozmanitosťou kultúr, hodnôt a tradícií rôznych civilizácií, hnutia národov, reštrukturalizácia sfér spoločenskohistorickej skutočnosti, politizácia ľudského života a vzrastajúci význam iniciačnej a inovačnej činnosti nás, globálne a ekologické problémy ľudstva) a po filozofickej charakteristike spoločenskej prestavby v ZSSR (vzťah ekonomiky a politiky, demokratizácia, humanizácia človeka) sústredil svoju pozornosť na analýzu strategických úloh marxisticko-leninskej filozofie v súčasnej situácii. Podľa N. I. Lapina treba prekonať normativistický charakter dogmatickej filozofie. Jej chorobný optimizmus, to, že to, čo má byť v blízkej či vzdialenejšej budúcnosti, vydávala za to, čo je, otupilo najmä heuristickú funkciu marxistickej filozofie. A práve túto funkciu je treba obnoviť v plnej pôsobnosti čo najskôr. Marxistická filozofia potrebuje v prvom rade dôkladnú sebareflexiu. Cieľom tu musí byť jej obnovená schopnosť heuristickej syntézy. N. I. Lepin potom analyzoval kategóriu reflexívnej (heuristickej) syntézy, ktorá reflektuje nielen možnosti objektu, ale aj možnosti historického subjektu, ako jedného z najdôležitejších prostriedkov „zživotnenia“ marxisticko-leninskej filozofie. To, že tento nárok spájal najmä s kvalifikovanou prácou vo filozofii, s nevyhnutným a kvalitatívnym rastom profesionálnej úrovne práce marxistických filozofov, vari netreba ani zdôrazňovať.

V súlade s duchom týchto nárokov formuloval N. I. Lapin i trojjedinú strategickú úlohu ďalšej práce v marxistickej filozofii. Prvým a najdôležitejším uzlovým bodom tejto orientácie je rozpracovanie základných otázok marxistickej filozofie a jej fundácie. To, že sa smer ďalšej práce v oblasti filozofie orientuje v prvom rade na jej najhlbšie osnovanie, a nie na konkrétne obsahové otázky spoločenskej prestavby, tvorí iba zdanlivý paradox, keďže bez ujasnenia vecí základných, bez určenia špecifickosti vlastných síl a možností nemôže filozofia prispieť k riešeniu týchto otázok nijakým vlastným, inými ľudskými aktivitami nezastupiteľným aktívnym podielom. Filozofia musí aktualizovať svoje vlastné vnútorné prostriedky a zdroje, aby vôbec mohol v spoločenskej prestavbe zaznieť jej osobitý tón. Je to o to dôležitejšie, že doteraz ostáva na ich východiskových princípoch silný nános dogmatizmu. Zbaviť sa tohto nánosu, očistiť východiskové princípy a vystaviť ich kritickej analýze, je prvoradou úlohou ďalšej produktívnej práce vo filozofii. Rovnako nevyhnutné je reformulovať vzájomné vzťahy týchto princípov s cieľom vytvoriť celostný systém marxisticko-leninskej filozofie. Naďalej sa nemožno zmierovať s tým, že máme popri sebe dva „materializmy“ — dialektický materializmus a historický materializmus. Táto očistujúca kritická práca na vlastných základoch a ich súvisi musí byť organicky spätá s reflexívnou syntézou výsledkov špeciálnych vied, rozvoja umenia, techniky, rôznych kultúrnych a politických hnutí, jednoducho s celou nahromadenou skúsenosťou vo všetkých oblastiach ľudských aktivít. Ide o to, dať v súlade s myšlienkou Fr. Engelsa marxistickej filozofii takú podobu, ktorá by zodpovedala súčasným podmienkam.

Druhý problémový uzol je spätý s filozofickým zvýznamnením spoločenskej prestavby. Nejde o komentovanie aktuálnych spoločenských úloh v pragmatickom zmysle, ale o ich filozofickú interpretáciu. Treba formulovať takú úroveň aktuálnej sociálno-politickej problematiky, ktorá by sa súčasne dotýkala základov filozofie a ktorá by tak umožnila nielen precíznejšie uchopenie týchto základov, no ktorá by súčasne presvetlila a spresnila dnešné praktické, životné úlohy a vytvorila terén pre aktívnu účasť filozofie v spo-

ločenskej prestavbe socialistických krajín. K takýmto „styčným“ problémom patrí filozofická interpretácia vzťahu politiky a ekonomiky, rozpracovania úlohy ľudského potenciálu v dejinách, problém demokratizácie, rozpracovania filozofického statu kategórie urýchlenia a pod. Filozofickou otázkou par excellence je napr. otázka kvalitatívnych zmien v rámci jedinej základnejšej kvality, napr. v rámci socializmu. Podobne aj problém temporálnych väzieb sociálnej prestavby a ich fázovania je neobyčajne dôležitý. Bez toho, že by sme rozpracovali istú koncepciu urýchlenia a jeho perspektívnych no nevyhnutných vývojových fáz, nemôžeme získať potrebný odstup od jeho prvej fázy, ktorú práve zažívame, a tým menej si môžeme namýšľať, že by sme mohli túto prvú fázu akokoľvek zmysluplne ovplyvniť.

Tretím uzlovým bodom je potom výskum dejín filozofie (svetovej i marxistickej) späť tak s reflexiou základov našej filozofie, ako aj s problematikou vyrastajúcou z aktuálnych, životných potrieb a záujmov socialistických krajín.

Tieto tri problémové okruhy nemajú byť tromi rôznymi samostatnými smermi ďalšieho filozofického výskumu, predstavujú skôr tri fazety jediného útvaru, ktoré nadobúdajú skutočný zmysel len v jednote, len vo vzájomnom odkazovaní, prelínaní, zrkadlení a ovplyvňovaní. Ide o tri zorné uhly jediného trojuholníka.

Lapinov „náčrt koncepcie ďalšieho rozvoja marxisticko-leninskej filozofie“ sa stretol na porade so spontánnym súhlasom a otvoril pozadie pre riešenie všetkých teoretických i praktických otázok.

II. Druhým bodom programu bolo posúdenie a spresnenie mnohostrannej a dvojstrannej spolupráce filozofických ústavov socialistických krajín. Účastníci zhodnotili doterajšie výsledky v tejto oblasti a zdôraznili potrebu zodpovedného splnenia dohovorенých a schválených úloh, orientáciu na vyššiu kvalitu výsledných prác a na presadenie efektívnejších foriem spolupráce. V širokej diskusii sa hľadala odpoveď na otázku, ktorú položil prof. M. Buhr: Aké dôsledky treba vyvodiť pre vzájomnú spoluprácu, keď sa mení stratégia výskumu vo filozofii? Upozorňovalo sa na istú obsahovú roztrieštenosť a rôzne slovné formulácie tých istých úloh (M. Buhr), na slabšiu kvalitu niektorých výsledných prác a zdĺhavosť prípravy a realizácie spoločných monografií (V. V. Mšvenieradze) a pod. Hľadali a nachádzali sa aj východiská. Pre budúcnosť treba orientovať medzinárodnú spoluprácu na kľúčové problémy a hľadať oveľa efektívnejšie a dynamickejšie formy spolupráce, treba zúžiť okruh problémov a prehĺbiť úroveň spoločných prác, popri monografiách, v ktorých prirodzene prevláda jednotná koncepcia s nevyhnutnou unifikáciou pojmového aparátu, možno oveľa častejšie vydávať práce — zborníky, ktoré by obsahovali rôzne riešenia toho istého problému v rámci marxizmu-leninizmu (V. V. Mšvenieradze) a pod. Niektorí účastníci diskusie upozornili na perspektívny charakter spolupráce s filozofickým frontom Čínskej ľudovej republiky (K. Doktor). Prof. D. Radev odporúčal venovať väčšiu pozornosť výmene kádrov a nevyhnutnosti zabezpečiť systém stáží pre mladých vedec-kých pracovníkov.

III. Posledným bodom programu bolo posúdenie príprav na významné udalosti medzinárodného filozofického života v budúcom roku. V. V. Mšvenieradze podrobne informoval účastníkov porady o štruktúre XVIII. svetového filozofického kongresu v Brighton, podčiarkol potrebu ofenzívneho postoja a dôslednej aktivizácie marxistických filozofov v jeho príprave a rea-

lizácii. Prof. D. Raďev informoval poradu o pripravovanej Medzinárodnej varníanskej škole. Uskutoční sa v dňoch 6.—12. 6. 1988 a hlavnou témou bude — *Marx, Lenin a súčasná filozofia*. V jej rámci prebehnú tri plenárne zasadnutia: 1. Potreby epochy a rozvoj marxisticko-leninskej filozofie; 2. Dialektika vedeckého poznania; 3. Aktuálne problémy filozofie a spoločenská prestavba; a dva „okružle stoly“: 1. Filozofické problémy vedecko-technického pokroku; 2. Dialektika sociálneho rozvoja rozvojových krajín. S vrelým súhlasom bol prijatý návrh profesorky C. Gomezovej, aby sa budúca porada riaditeľov filozofických (a sociologických) ústavov socialistických krajín konala v novembri 1989 na Kube.

Porada sa uskutočnila v atmosfére vzájomného porozumenia a priateľskej výmeny názorov, v neformálnom, neoficiálnom duchu, k čomu prispeli aj vy nikajúce, takmer „rodinné“ podmienky zariadenia Českej odborovej rady vo Vesteci u Příbramu a ochota jeho personálu.

Ladislav Holata

STRETNUTIE FILOZOFOV V ZWETTLI

Myšlienky dozrievajú len v sporoch. Jedným z najdôležitejších predpokladov rozvoja filozofického myslenia je preto stretanie sa rôznych názorov, ideí, stanovísk. Aby sa stretli idey, musia sa stretnúť i ľudia, ktorí tieto idey rozvíjajú, obhajujú. Ciele a výsledky takýchto stretnutí môžu byť rôzne. Svoj účel však dosahujú už vtedy, keď prispedia aspoň k precizácii, zreteľnej artikulácii jednotlivých stanovísk. K takýmto stretnutiam nemusí dôjsť len na veľkých konferenciách a kongresoch. Nezastupiteľné miesto tu majú i menšie, skromnejšie podujatia, ba možno práve na nich dochádza k najdôležitejším stretnutiam ideí a ľudí. Jedným z takýchto malých medzinárodných podujatí je i stretávanie sa rakúskych filozofov s filozofmi zo socialistických krajín odohrávajúce sa každoročne v blízkosti malého severorakúskeho mestečka Zwettl.

Tohoročné, v poradí už 24. stretnutie bolo venované téme *Podstatné určenia človeka*. Išlo o tému nepochybne aktuálnu, a preto sa stretnutia zúčastnilo viac než päťdesiat filozofov z Rakúska, ČSSR, MLR, NDR, BLR, Juho-slávie a NSR. Uskutočnilo sa 16.—18. 9. 1987.

Hlavný referát, úvod do diskusie o základných určeníach ľudskej podstaty predniesol prof. Dr. Hans-Dieter Klein (Institut für Philosophie der Universität Wien). Prednáška bola venovaná rozboru základných pojmov, ktoré v staršej i novej filozofii sa používajú pri vymedzovaní charakteristík podstaty človeka. Osobitnú pozornosť venoval prof. Klein diskusii o základných určeníach človeka preverených v gréckej a nemeckej klasickej filozofii. Prednáška vychádzala z dôkladnej znalosti dejinofilozofického materiálu, ktorý bol však využitý na formuláciu dnes aktuálnych problémov. Úvodná prednáška prof. Kleina vyústila do problematiky systemizácie, resp. systémového odvodenia základných charakteristík ľudskej podstaty.

Práve okolo týchto problémov sa rozvinula obširna diskusia, v ktorej takmer všetci účastníci vyslovili svoje názory na problémy nastolené v úvodnej prednáške.

Marxisticko-leninské stanovisko na diskutované problémy bolo systema-